

Denne folder er udarbejdet af:

Kalaallit Illuutaat – Det Grønlandske Hus
Løvstræde 6 - 1007 København K - Tlf: 33 91 12 12
www.sumut.dk

Det Grønlandske Sprog
Af forstander, cand. mag.
Svend Kolte
Det Grønlandske Hus i Århus

Denne folder er en introduktion til det grønlandske sprogs historie og grammatik. Introduktionen er primært beregnet til lærere, der ønsker at undervise i den sproglige side af det grønlandske samfund, men kan også bruges af elever i de ældste klasser.

God fornøjelse!

Med venlig hilsen

Kalaallit Illuutaat / Det Grønlandske hus

KALAALLIT OQAASII DET GRØNLANDSKE SPROG

Det grønlandske sprog er en dialekt af den eskimoiske sproggruppe, der tales overalt i det eskimoiske område: Beringsstrædet, Amerikas Nordkyst og hele Grønland.

Kort over Inuitsprogene (de blå markeringer) :

De eskimoiske sprog har ikke noget beviseligt slægtskab med fx de indianske sprog i Amerika eller samiske eller andre sibiriske sprog, og i det hele er der ikke fundet slægtskab med noget andet sprog eller sproggruppe i Verden.

Litteratur

Neden for nævnes et par værker om grønlandsk sprog, hvor der kan søges mere omfattende litteraturhenvisninger:

Eskimosprogenes vilkår idag, Århus 1979, red. Kirsten Jensen og Bjarne Basse.

"Folkemål", Robert Petersen, i Palle Koch: "Grønland", København 1975.

Håndbog i grønlandsk grammatik, Estrid Janussen, Nuuk 2001

Ordbogen dansk-grønlandsk, Robert Petersen og Kirsten Gade Jones, Nuuk 2003.

Oqaasit grønlandsk-dansk ordbog, Chr. Berthelsen mfl., Nuuk 2002

Vort sprog -vor kultur, Grønlands Universitet, Nuuk 1986.

Qaagit -grønlandsk for begyndere, Birgitte Hertling, Nuuk 1986.

Grønlandsk tilhængsliste, Birgitte Hertling og Lise Lennert Olsen, Nuuk 1988.

Kalaallit Oqaasii, det grønlandske sprog, Svend Kolte, i "Inuit, kultur og samfund", Århus 1999

Grønlandsk litteratur -en antologi, Chr. Berthelsen og Per Langgaard, Viby 1983.

Den eskimoiske sproggruppe kan deles op i tre hovedsprog, lige så forskellige indbyrdes, som fx engelsk og tysk:

Inuppik: Tales af ca. 80.000 inuit på nordkysten af Alaska, i hele det nordlige Canada, og i hele Grønland (ca. 45.000 grønlandsktalende).

Yuppik: Tales af højt regnet 15.000 inuit i den sydvestlige del af Alaska, og af formentlig et par tusind inuit på den russiske side af Beringstrædet.

Aleutisk: Praktisk talt uddødt, men taltes af en tidligere talrig befolkning på de Aleutiske øer. Dette sprog er mere fjernt beslægtet med de to øvrige.

Bortset fra grønlandsk er alle eskimoiske sprog og dialekter *minoritetssprog* i deres udbredelsesområde og i dag stærkt truet af hhv. russisk, engelsk og fransk.

Grønlandsk har således en langt stærkere position end de øvrige sprog, og spiller en betydelig rolle i det fælleseskimoiske kulturelle og politiske samarbejde.

Det grønlandske sprogs oprindelse og dialekter

De første inuit kom til Grønland for mere end 4.500 år siden, som indvandrere fra det gamle eskimoiske område ved Beringsstrædet.

Sproghistorisk kan det nuværende grønlandske sprog dog ikke føres længere tilbage i Grønland end til ca. år 900, hvor en indvandrbølge fra det nordlige Alaska, kaldet Thulekulturen, nåede området ved Smith-sund, og århundrederne derefter spredte sig sydover på både øst- og vestkysten af Grønland.

Omkring år 1400 nåede østkystens og vestkystens befolkninger samtidigt Grønlands sydspids, men havde i den mellemliggende tid sprogligt delt sig i to ret forskellige dialekter; østgrønlandsk og vestgrønlandsk.

Den skandinaviske bosættelse (nordboerne) i det sydvestlige Grønland, som var begyndt omkring år 1.000, og ophørte i løbet af 1400-tallet, har ikke sat sig nogen spor i det nuværende grønlandske sprog, bortset fra et par ord, som kan være af nordisk oprindelse: *quanneq* {kvan, en spiselig plante}, *niisa* {marsvin, af nordisk hnisa}, og *puuluki* {svin, af nordisk porrke}.

Omkring år 1500 antages en nordøstgrønlandsk gruppe at være vandret tilbage, langs nordkysten af Grønland og ned langs vestkysten til og med nuværende Upernavik område.

Et par århundreder senere, fra 1700-tallet og indtil slutningen af 1800-tallet, indvandrede polareskimoiske grupper fra de store øer nord for Canada til det nuværende Thuleområde.

Eksempler på nydannede arveord:

- *qamutilik* kanon (af *qamutit*=slæde/vogn + *-lik*=den, der har)
- *pupiusaaq* præstekrave (af *pupik*=svamp + *-usaaq*=en lignende) *pisortaqarfik* direktorat {af *pisortaq*=leder/chef + *qarfik*= et sted, der har en}
- *nakorsiartarfik* lægekonsultation (af *nakor'saq*=han der stryger folk på maven, en læge + *tarfik*=et sted, man plejer at tage til, altså det sted, hvor man går til lægen.)
- *isumaqatigiissut* overenskomst/aftale (egentlig "middel til at have fælles syn på sagen")
- *ujalussiaq* sytråd (egl. "en kunstigt fremstillet sene")

Ved hjælp af et gammelt arveord og forskellige tilhæng har netop grønlandsk særlig let ved at danne ord for nye begreber, ikke sjældent med en indbygget vittighed. F.eks. ordet for spaghetti ***kunngip inalugai*** (= "kongens tarme, altså de tarme, der serveres ved kongens bord, i modsætning til almindelige mennesker, der spiser sæltarme).

Det grønlandske sprogs ordforråd.

Det er en almindelig, men forkert opfattelse, at små sprog, som fx dansk og grønlandsk, har et mindre og mindre præcist ordforråd end større sprog som fx engelsk, kinesisk eller arabisk.

Alle sprog i Verden er betydeligt ældre end den industrielle revolution og er derfor dannet i samfund, der må kaldes primitive eller oprindelige. Men det har vist sig, at ethvert sprog kan følge med den sociale, kulturelle og tekniske udvikling i samfundet, hvor det tales. I hvert fald, hvis de, der taler sproget, ønsker det, og ikke bliver hindret udefra.

Således er grønlandsk ordforråd naturligt præget af det sociale og geografiske miljø, hvor sproget er dannet og bruges. Fx. har grønlandsk et væld af meget specifikke og præcise ord for byttedyr i alle aldre og tilstande:

tuttu -rensdyr i almindelighed. **panneq** -rensdyr buk.
norrak -rensdyr kalv. **kulavak** -rensdyr ko.
norraatsoq -rensdyr ko, der endnu ikke har fået kalv. Etc.

Modsat har sproget ikke noget særligt omfattende ordforråd for endnu fremmede begreber som forskellige grønsager, militær rangorden osv.

Men i det omfang, de fremmede begreber vinder indpas i Grønland, følger sproget med. Fx har vi i dag kartofler, som kaldes *naatsiat* ("noget, man venter længe på skal gro"), vi skriver med jævne mellemrum en kommissionsbetænkning, som kaldes en *isumaliutissiissutit* ("midler til at danne fremtidige meninger").

Der er derfor tre hoved-dialekter i Grønland i dag:

- **Østgrønlandsk**, som tales i de to kommuner i Østgrønland og i Upernavik Kommune.
- **Vestgrønlandsk**, som tales fra Kap Farvel og nordpå til og med Uummannaq Kommune.
- **Thuledialekt**, som tales i Avanersuup Kommunian, eller Thule distrikt.

Dialektgrænserne er naturligvis ikke sammenfaldende med kommunegrænserne, således er visse østgrønlandske træk, som fx. "i", hvor vestgrønlandsk har "u", udbredt langt op i det vestgrønlandske område, til og med Paamiut Kommune, og det oprindeligt østgrønlandske sprog i Upernavik er noget påvirket af det vestgrønlandske sprog i Uummannaq og sydligere.

De tre grønlandske hoveddialekter er indbyrdes så forskellige både i udtale, ordforråd og grammatiske regler, at man med nogen ret kunne tale om tre forskellige grønlandske sprog. Eksempelvis kan en østgrønlander og en vestgrønlander kun med besvær forstå hinanden.

Men vestgrønlandsk, som fra gammel tid er det grønlandske "rigssprog", danner normen i al offentlig sprogbrug og i skriftsproget, og har langt de fleste talere, ca. 40.000 af en samlet grønlandsktalende befolkning på ca. 45.000. Det er derfor den dialekt, der normalt refereres til, når man taler om grønlandsk sprog. Dette gælder også i det følgende.

Sprogets regler

Grønlandsk er meget forskelligt fra fx europæiske sprog. Først og fremmest fordi grønlandsk er et såkaldt polysyntetisk sprog. Dvs. at det enkelte ord kan være opbygget af *en rod* og helt op til 15-20 *tilhæng*, der hver har deres betydning. Et sådant langt, grønlandsk ord har en samlet betydning, der ofte svarer til en hel sætning på et europæisk sprog. Eksempelvis:

pilluaqqungaarpakkit ("jeg ønsker dig hjerteligt tillykke")

pi- (befinder sig)

-lluar (godt)

-qqu (byder)

-ngaar (meget)

-pa (udsagnsordsmærke)

-kkit (jeg -> dig)

aavariarfittaarnjarporooq ("Det siges, at han agter at søge sig et nyt sted at gå på rensdyrjagt")

aavar- (jager rensdyr)

-iar (tager afsted for at)

-fik (sted at gøre noget) -ttaar (får en ny)

-niar (agter at)

-po (udsagnsordsmærke)

-q (3.person ental "han")

-ooq (partikel "man siger at")

For sjov, men grammatisk korrekt, kan konstrueres et ord som:

*nalunaarasuartaatilioqatigiiffissualiulersaaleraluallaraminn-
gooq* ("Det siges, at de ellers var godt i færd med at snakke om at lave en forening til oprettelse af en telegrafstation.")

Omkring 1840 udarbejdede den dansk-tyske sprogforsker, missionær, naturvidenskabsmand m.m. Samuel Kleinschmidt en meget nøjagtig og konsistent retstavning, som er blevet benyttet helt op til vor tid, først i 1972 ved Landsrådsvedtægt ændret med en radikalt ny retstavning, den såkaldte "ny retskrivning".

Grønland har således, sammenlignet med andre ikke-europæiske områder, en forholdsvis lang tradition for skriftsprog. Og *hele* den grønlandske befolkning har kunnet læse og skrive fra i hvert fald midten af 1800-tallet - altså noget før den samlede danske befolkning.

Der er ingen tvivl om, at det grønlandske sprogs tilpasnings-
evne til moderne forhold i høj grad skyldes den lange skrift-
sprogstradition. Eksempelvis forelå hele bibelen oversat til godt,
mundret grønlandsk allerede i 1897, og dermed en vældig
udvidelse af det grønlandske ordforråd på områder, der lå fjernt
fra det arktiske miljø og begrebsverden.

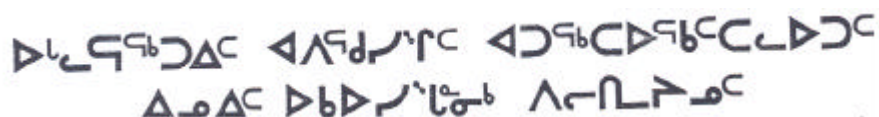
Den lange og fasttømrede skriftsprogstradition har utvivlsomt
også bidraget til at grønlandsk sprog har kunnet beholde en
fremtrædende plads i den grønlandske skole og undervisning i
øvrigt.

Grønlandsk skrift og skriftsprog

De oprindelige inuit havde naturligt nok ikke nogen form for skrift. Alle former for skrifttegn, der benyttes i eskimoiske sprog, har europæisk oprindelse.

De sibiriske inuit (og tidligere også inuit i Alaska) benytter kyrilliske (russiske) bogstaver, mens inuit i vore dage i Alaska og i Canada fortrinsvis bruger latinske bogstaver, men suppleret med forskellige tegn og mærker for at få de særlige eskimoiske lyd markeret. Desværre er disse latinske skriftsystemer i Alaska og Canada ikke standardiseret.

I den nordøstlige del af Canada benytter inuit et ejendommeligt skriftsystem, den syllabiske skrift. Her skrives hele stavelsen med et tegn, modsat latinsk skrift, hvor hver lyd har sit bogstav. Eks: **nu-na-ga** (mit land), syllabisk skrift:

I Grønland har man fra Hans Egedes bosættelse i 1721 alene brugt latinske bogstaver. Allerede fra midten af 1700-tallet foreligger de første større tekster på grønlandsk, ganske vist i en noget usikker og upræcis retstavning.

Der er ca. 150 forskellige tilhæng, som frit kan bruges i orddannelsen, og dette giver grønlandsk en ganske enestående mulighed for let og smidigt at danne nye ord, modificere, udvide og indskrænke eksisterende ord. Eksempelvis når behovet for ordet "computer" opstår:

qarasaq (hjerne)
-usaq (noget, der ligner en)
-liaq (en lavet, en kunstig)
--> **qarasaasiaq** = en computer

Til forskel fra både moderne og klassiske europæiske sprog har grønlandsk en *meget* stor mængde formelle, grammatiske regler, der udtrykkes ved endelser i slutningen af ordet.

Det grønlandske udsagnsord kan bøjes i 7 forskellige *måder*, der hver kan bøjes i 2x4 *personer*, i *ental og flertal*, i *positiv eller benægtet form*. Derfor kan et grønlandsk udsagnsord teoretisk set bøjes i 725 forskellige former, og i praksis i flere hundrede forskellige former, der skal beherskes, for at tale et nogenlunde korrekt og ubesværet grønlandsk. Eksempelvis:

asavakkit jeg elsker dig, *asavarma* du elsker mig, *asagamiuk* fordi han selv elskede hende, *asappagu* hvis han elsker hende, *asappassuk* hvis de elsker ham, *asasaa* den, hun elsker, *asavatsi-git* vi elsker dig, *asanngilaannga* de elsker mig ikke, *asaganu* lad være at elske hende, osv.osv.

Navneordene har en næsten lige så stor bøjningsrigdom, der udtrykker 2 forskellige *kasus*, 5 forskellige *præpositions-lignende* former, *ental og flertal*, og *ejendomsendelser*, som ikke findes i europæiske sprog. Eksempelvis:

nuna et land, **nunat** flere lande, **nunap** landets, **nunaga** mit land, **nunarput** vort land, **nunatta** (naasui) , vort lands (blomster), **nu-nami** i landet, **nunatsinni** i vort land, **nunaa** hans land, **nunani** sit land, **nunamigut** gennem deres land osv.

Til gengæld er sprogets syntaks, altså reglerne for ordenes indbyrdes rækkefølge i sætningen, meget simpel. For så vidt, at der overhovedet er mere end et ord i sætningen, følger de mønsteret

Subjekt (grundled) + Objekt (genstandsled) + Verbum (udsagnsled)

For at give et lille indblik i sprogets grammatiske opbygning følger her en grønlandsk tekst med dansk oversættelse af hvert enkelt ords betydning - og til slut oversættelse til normalt dansk:

Nuup kujataanit umiat ataatsit avannamut aallaarput. Itsarooq Kalaallit Nunaat inoqarluannikkallarmat Nuummot pigamik inus- sinngillat. Tassaniisinnarlutik Kangersunermut aallaarput. Suli ingerlallutik illorsuarsuaq takulerpaat, sunaaffa tassa qallunaatsiaat.

Godthåbs / syddel dens fra / konebåd / en / nord mod / rejse længe de / i gamle dage fortælles / grønlændernes / land deres / menneske har ikke godt endnu / Godthåb til/kom da de / menneske finde ikke de / der var blot idet de / Kangersuneq til / rejse længe de / endnu / sejle idet de / hus stort stort / se begynde de den / minsandten / det er / dansker uegentlig de deres.

”Syd for Godthåb rejste en konebåd mod nord. Man siger, at da Grønland endnu var tyndt befolket i gamle dage, mødte de ingen mennesker, da de kom til Godthåb. Idet de kun blev der i kort tid, rejste de længere ind til Kangersuneq. Mens de sejlede der- ind, fik de øje på et stort europæisk hus. Minsandten viste det sig at være nordboernes.”

Denne tekst er indledningen til Aron's berømte fortælling om grønlændernes første møde med nordboerne i Godthåbsfjorden.

I modsætning til de mange grammatiske regler og former i grønlandsk er sprogets fonetik (lydlære) i princippet ret enkel:

Der findes kun 14 forskellige konsonanter og kun 3 vokaler, i modsætning til fx dansk, der har mindst 17 forskellige konsonanter og 10 vokaler.

Tilmed er der i grønlandsk meget snævre regler for, hvilke lyd, der kan kombineres. Bl.a. forekommer det ikke, at to eller flere forskellige konsonanter følger hinanden, bortset fra /ts/ og /rp, rt, rf, rl, rs, rm, rn/, og kun ganske få af konsonanterne kan indlede eller afslutte et ord. Sprogets lydside får derfor et ret simpelt mønster af vokal + konsonant + vokal + konsonant.

Der forekommer kun få lyde i grønlandsk, som ikke kendes i de sædvanlige europæiske sprog. De vigtigste er lyden /q/, der udtales i retning af "kr", men med lukke mellem bagtungen og drøbelen. Lyden kendes også fra arabisk. Samt ustemt hæmmelyds -l, der skrives -ll- eller -rl-.

Det mest fremmedartede for europæere ved grønlandsk udtale er, at kort eller lang lyd i stort omfang er afgørende for ordets betydning. Dette gælder både vokaler og konsonanter, eksempel:

qiiavoq fryser, men **qiavoq** græder
peqqarpoq var lige ved at dø, men **peqarpoq** har fået noget.